

woonpatronen van herkenning

het programma

De bestaande woningvoorraad geeft ons een schat aan informatie over hoe het wordt gebruikt, wat door de bewoners wordt gewaardeerd en wat de wensen zijn op basis van de huidige situatie. In de dagelijkse praktijk is zichtbaar hoe de verschillende woningen ingericht en gebruikt worden. Welke vorm van een woonkamer wel meerdere vormen van gebruik toelaat en welke

niet. Wat de ruimtebehoefte is van de verschillende huishoudenstypen ten aanzien van de afzonderlijke vertrekken en de totale woning. Als deze gegevens systematisch worden vastgelegd, krijgen we een beter begrip van ruimtegebruik en -wensen in de Nederlandse wooncultuur. Er staan nu eenmaal meer dan zeven miljoen ontwerpen schaal 1:1.

In dit artikel gaan we nader in op de dagelijkse gebruikspraktijk van het wonen. Bovendien pogen we enkele woonpatronen te herkennen, die er aanwezig zijn. Bij patronen gaat het om gerangschikte gegevens, die inzicht geven in de terugkerende activiteiten van het wonen. De voorbeelden hiervoor worden ontleend aan de praktijk van de programma-studies, die door de BouwhulpGroep voor woningcomplexen worden uitgevoerd (1). Hierbij worden, via een vaste format, de waarderungen en wensen over de (woon-)kwaliteit in kaart gebracht. Tevens wordt van zoveel mogelijk woningen de meubilering in beeld gebracht. 'Het wordt tijd dat we weer willen leren van de praktijk van het wonen.' Dit houdt eenvoudig in dat we moeten kijken en luisteren naar de bewoner en het gebruik. Dit houdt niet in dat hier altijd een oplossing voor de toekomst klaar ligt, maar minimaal wordt duidelijk waar een oplossing voor geboden moet worden of waar een oplossing aan moet voldoen. In eerste instantie gaat het om functionele eisen in relatie tot de wooncultuur. En als we terugkijken in de tijd, zijn die veranderingen beperkt. Een aardig voorbeeld is de plattegrond van een standaardkeuken uit 1926, die wordt aangeduid met de 'Frankfurter keuken' (2). De afmetingen bedragen 1,90 x 3,44 m² (ofwel 6,54 m²). Het doel was de looplij-

tekst martin liebrechts

nen te beperken, de efficiëntie te vergroten en het ruimtebeslag te minimaliseren. Nu, ruim tachtig jaar later, is de maat net geschikt voor een- en tweepersoonshuishoudens. Mede onder invloed van de emancipatie – de keuken is nu voor het hele gezin – en toename van de apparatuur is de ruimtebehoefte toegenomen.

Het doel van dit artikel is een maatstaf te ontwikkelen voor de noodzakelijke aanpassing van de bestaande (sociale) woningvoorraad, in het bijzonder met betrekking tot de grootte van vertrekken.

WAARDERING VAN DE WONING EN WOONOMGEVING (3)

De tijd dat alle eengezinswoningen door gezinnen bewoond werden, ligt ver achter ons (4). In de afgelopen vijftig jaar heeft er een grote verschuiving plaatsgevonden.

In de vroegnaoorlogse buurten met eengezinswoningen is de samenstelling van de huishoudens nu als volgt:

- Eenpersoonshuishoudens: 36 procent
- Tweepersoonshuishoudens: 29 procent
- Eenoudergezinnen: 13 procent
- Volledige gezinnen: 22 procent

Als er gesproken wordt over de waardering van de kwaliteit van de woning zal er naar de verschillende huishoudentypen gekeken moeten worden. Zeker bij de beoordeling van de vertrek-/woninggrootte. Alvorens we specifiek ingaan op de vertrek-grootte, eerst enkele algemene bevindingen.

Over het algemeen is de tevredenheid over de woning en de afmetingen van de woonkamer en slaapkamers redelijk en bedraagt meer dan 50 procent. Slechts een deel minder dan 20 procent is er ontevreden over. Op zich zeggen deze percentages niets als ze niet in verband gebracht worden met de huishoudensgrootte en de specifieke eigenschappen van de woning. Het zegt alleen dat de voorraad niet massaal vergroot behoeft te worden. Wat wel structureel slecht scoort is de warmte-, geluidsisolatie en mogelijkheden en kwaliteit van de ventilatie.

Als het vervolgens over de woonwensen gaat, dan scoren inrichting en afwerking van keuken, douche en toilet hoog, evenals de bovengenoemde knelpunten. En daar komt dan bij 'gevoel van veiligheid' en 'achterpaden'.

Verder verwacht 70 procent van de bewoners er over tien jaar nog te wonen. Dus de verhuisgeneigdheid is nog beperkt.

Maar noch een gemiddelde bewoner, noch de gemiddelde woning bestaat. Juist bij de kwaliteitsaanpassing gaat het erom ruimte te zoeken en te vinden voor de differentiatie. Ook als het gaat om de vergroting van de woningen of het realiseren van extra comfort is het wezenlijk een nadere uitsplitsing te maken. De leidraad hierbij wordt gevormd door de vraag van de doelgroep (huishoudentype) en de eigenschappen van de woning.

1- en 2-persoonshuishoudens	Gezinnen
Woonkamer (1)	~ 22,0 m ² ~ 25,0 m ²
Keuken	~ 8,0 m ² ~ 10,0 m ²
Douche	~ 3,4 m ² ~ 3,4 m ²
Slapen (totaal)	~ 23,0 m ² ~ 29,0 m ²

GRENSWAARDE OF OMSLAGPUNT

De eengezinswoningen van de afgelopen jaren in de sociale sector bezitten een grootte waarvan de bruto oppervlakte van de begane grond schommelt rond de 50 m² (5). De oppervlakte van type A ligt in die orde van grootte (48 m²).

In figuur 'Woninggrootte en vergrotingswens' is van een aantal praktijk-situaties aangegeven hoe de relatie ligt tussen de grootte van de woonkamer en de roep om vergroting, ofwel de mate waarin de vergroting belangrijk wordt geacht. Dan is te constateren dat bij kleiner dan 25 m² deze roep sterk toeneemt voor alle huishoudentypen. Als belangrijk criterium wordt het moment genomen dat meer dan 30 procent van de respondenten het als belangrijk beschouwt (5) dat de oppervlakte vergroot wordt. Bij gezinnen speelt dit een rol rond de 25 m² (als de vorm goed is) en een- en tweepersoonshuishoudens bij 22 m².

De waardering van de grootte van de meeste afzonderlijke vertrekken en die van de totale de woning verschillen per huishoudentype. Als een huishouden meer personen omvat, dan is de behoefte aan meer ruimte ook groter. Dus het aantal vierkante meter, waarbij de behoefte aan vergroting sterk toeneemt – aangeduid met omslagpunt – verschilt veelal per huishoudentype. Het omslagpunt wordt bereikt als meer dan 30 procent van de huishoudens van oordeel is dat vergroting (zeer) belangrijk is (6).

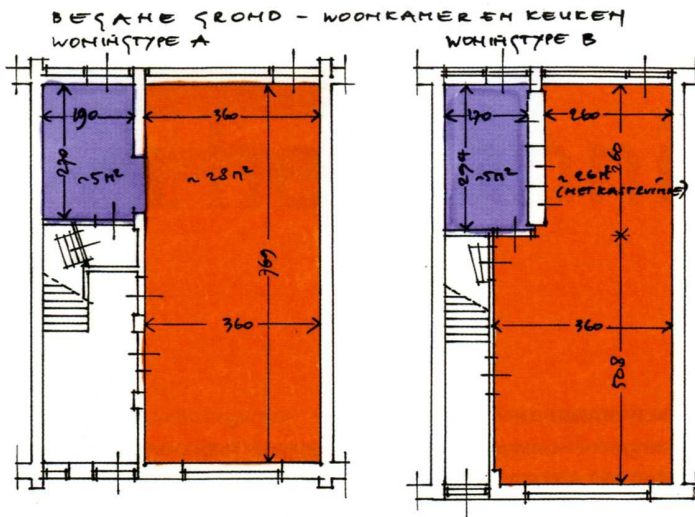
Als dit per functie en huishouden nader in beeld gebracht wordt, dan zijn er bij het volgende aantal vierkante meters omslagpunten aan te geven (zie ook de bijgevoegde grafieken).

Dit houdt in dat als de bestaande aantallen vierkante meters voor die vertrekken beneden de genoemde grenswaarde komt, het te overwegen valt om de ruimte voor die functies te vergroten of de woning te bestemmen voor een andere doelgroep (een- en tweepersoonshuishoudens in plaats van gezinnen).

VORM, RUIMTELIJKHEID EN HUISHOUDENTYPE

Om de ruimtelijke kwaliteit van een woning voor een bewoner te benoemen, zijn er meerdere thematische programmapunten aan te geven (7). Te denken valt aan de beschikbaarheid van meerdere leefplekken, de ruimtelijkheid van de woning, zonering in de woning, differentiatie in vertrek-grootte en identificatiemogelijkheid door de bewoner. Juist het aspect van de ruimtelijkheid is interessant om te betrekken bij de beoordeling van de grootte.

De ruimtelijkheid wordt onder andere bepaald door lichttoetreding, de verhouding lengte-breedte, de vorm en afmeting van de verkeersruimte. Uit de projecten die ten grondslag hebben gelegen aan de beoordeling van de grootte, zijn de volgende significante voorbeelden te destilleren (de hoofdletters verwijzen naar de grafieken):

- Door de gelede vorm worden zowel de woonkamer (3) als de douche beduidend minder gewaardeerd als op basis van de grootte te verwachten is.
- Als looplijnen een ruimte doorkruisen blijven twee of meer ruimten over die een beperkte bruikbaarheid hebben.
- De verhouding van de breedte-lengte van een vertrek is essentieel bij slaapkamers. Zeker als de breedte van de hoofdvertrekken 2,6 m¹ of minder is. Voor de bruikbaarheid van een slaapvertrek moet de diepte niet meer bedragen dan 1,5 maal de gevelbreedte.

Om een beter inzicht te krijgen in de wensen van de bewoners in relatie tot de eigenschappen van de woning kijken we specifieker naar het project 't Ven (1). Dit laat een aardige inkijk zien in de relatie tussen woningtype (grootte) en huishoudentype (zie figuur 'Huishoudentype, woningtype en vertreksgrootte'). Hieruit zijn enkele duidelijke conclusies te trekken:

- Ingeval de woonkamer voldoende groot is (ca. 28 m²), voldoet de afmeting voor alle huishoudentypen. Ingeval de woonkamer door de vorm beperkte indelingsmogelijkheden heeft, wordt het door gezinnen al snel als te klein ervaren;
- De beoordeling van de grootte van de keuken hangt nauw samen met die van de douche/badkamer en de gebruiksmogelijkheden van de woonkamer;
- Slaapkamers worden door gezinnen als te klein ervaren als de hoofdslaapkamer minder is dan 12 m²;
- Bij de beoordeling van de grootte van de douche speelt de vorm een grote rol;
- Zowel voor de douche als de keuken geldt, hoe meer personen het huishoudens omvat, des te meer behoefte er is aan vierkante meters.

SAMENHANG EN COMPENSATIE

Elke bewoner beoordeelt zijn plattgrond en grootte van de afzonderlijke vertrekken in samenhang, dat leert de praktijk. Voor een aantal functies kan er in de woning tussen meerdere plekken gekozen worden. Een aardig voorbeeld hiervan is de plaats van de wasmachine (en eventueel droger). Hiervoor komen meerdere ruimten in aanmerking: de douche/badkamer, de keuken, de bijkeuken, de zolder. De keuze wordt mede bepaald door de beschikbare ruimte in de afzonderlijke vertrekken.

Een illustratie van hoe de waardering door de bewoners alleen in samenhang begrepen kan worden, is het oordeel over de grootte van de keuken in het voorbeeldproject 't Ven (1). Bij twee typen is de keuken qua grootte en vorm ongeveer gelijk, alleen de douche verschilt in beide situaties. De bewoners met de (te) kleine douche vinden de keuken te klein, terwijl de bewoners van het andere type beduidend minder ontevreden zijn over de grootte van de keuken. De achtergrond van dit oordeel is dat de bewoners met de (te) kleine douche de wasmachine in de keuken moeten plaatsen, terwijl de andere bewoners nog ruimte in de douche hebben. Dit betekent dat het oordeel van bewoners in samenhang met het totaal gelezen moet worden. Zeker bij de aanpak van bestaande woningen is deze constatering essentieel. Bijvoorbeeld bij beperkte ruimte in keuken en badkamer/douche kan extra ruimte gemaakt worden door het realiseren van een 'bijkeuken', die ruimte biedt aan de wasmachine, de droger en extra kastruimte voor proviand, of door een betere toegankelijkheid van de zolder. Het zijn juist die ogenschijnlijk kleine dingen, die wonen echt comfortabel maken. Ruimte zoeken en vinden.

NIET ALLEEN HET AANTAL VIERKANTE METERS

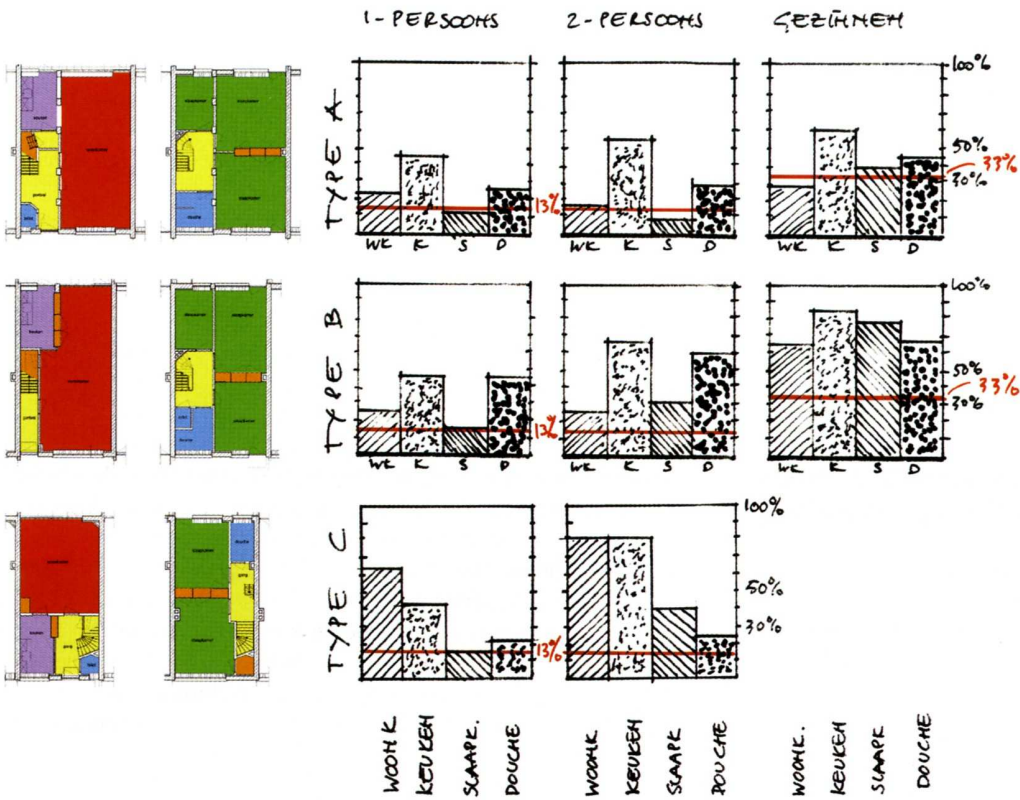
Het beoordelen van de grootte van de vertrekken en de woning blijft een vak. Het is niet alleen een kwestie van vermenigvuldigen en optellen. In dat geval zou iedereen die de thermometer kan hanteren morgen bij wijze van spreken huisarts kunnen worden. Juist het begrijpen van de ruimtelijke kwaliteit van een woning in relatie tot het huishoudentype is van essentieel belang. Kwaliteitsaanpassing van bestaande woningen moet zich in eerste instantie richten op het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van de afzonderlijke vertrekken en van het geheel. Kleine ingrepen kunnen wonderen doen. Vaak zie je in de particulieren sfeer dat hok na hok wordt gebouwd. Er ontstaan wel meer kubieke meters, maar minder ruimte.

Om beter begrip te krijgen over de gewenste kwaliteitsaanpassing van de bestaande woningvoorraad moet er nog veel gekeken worden naar de dagelijkse praktijk van het wonen. Voorlopig zijn er wel enkele algemene conclusies te trekken:

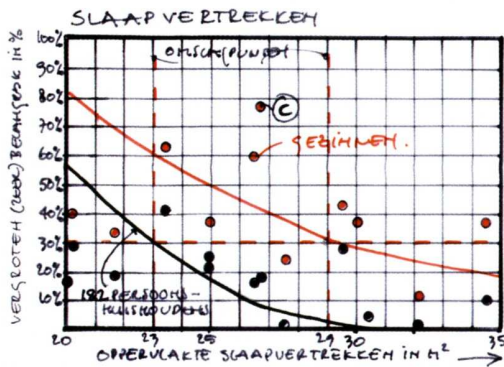
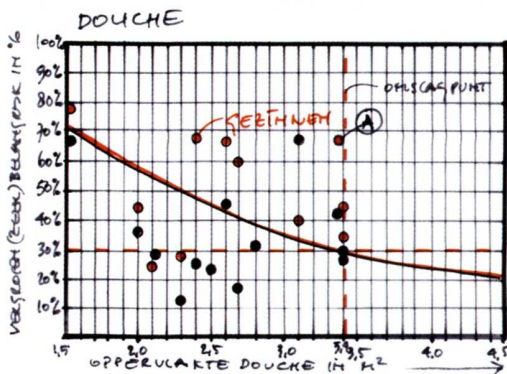
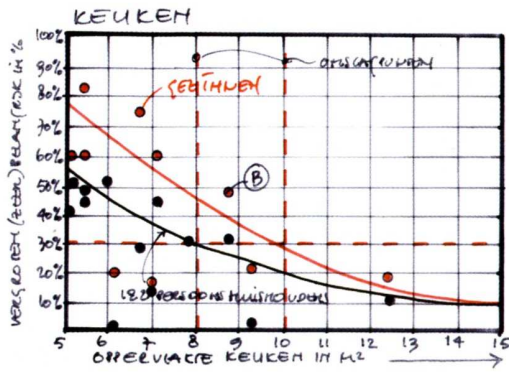
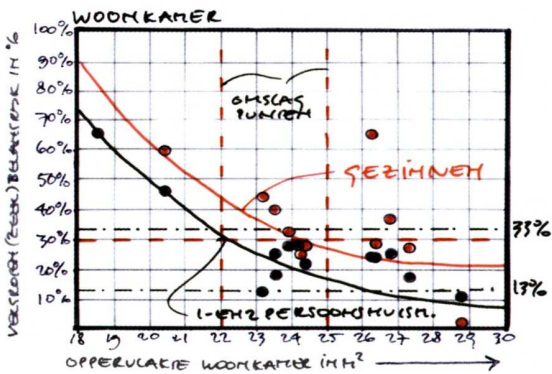
- De huishoudensgrootte is op bescheiden wijze van invloed op de gewenste grootte van vertrekken, variërend van 2 m² (woonkamer, keuken) tot 7 m² voor slaapruiden;
- De vorm van een ruimte is zeer essentieel bij de beoordeling van de ruimtelijke kwaliteit en de beleving van de vierkante meters (gevoelsgrootte in analogie met gevoelstemperatuur). Bij een minder goede vorm wordt slechts 80 procent of minder van de grootte ervaren;
- Niet alle ruimteproblemen behoeven per se op vertrekniveau te worden opgelost. Het zoeken is bij de aanpassing van bestaande woningen naar de juiste compensatie, of in het vertrek zelf, of elders.

Zowel het beoordelen als ontwerpen is een vak. Het gaat niet alleen om de vierkante meters. Als we ons daarvan bewust zijn, gaan we met z'n alle zorgvuldiger te werk.

HUISTHOUDENSTYPE, WONINGSTYPE, VERTREKSGROOTE
 PERCENTAGE DAT ANTWOORDT DAT VERKROTEN
 VAN DE (BEOOGDE) VERTREKKE (ZIEEL) BELANGRIJK IS.

WAARDERING VAN VERTREKKE.

Bronnen

- (1) Door de BouwulpGroep zijn tientallen buurten in beeld gebracht ten aanzien van het gebruik en de waardering. In dit artikel worden de woningplattegronden geïllustreerd van het complex 't Ven te Eindhoven, omdat er drie onderscheiden woningtypen zijn, de meubilering in beeld gebracht is en de respons zeer hoog was (61 procent van 363)
- (2) De keuken, geschiedenis, cultuur, design', Rita Mielke, 2004, Berlin
- (3) De resultaten en grafieken zijn ontleend aan elf complexen, waarbij in totaal circa zeventien enquetes zijn ingevuld. Van sommige complexen zijn de resultaten weergegeven per te onderscheiden woningtype. De enquetes zijn uitgevoerd in de periode 2007-2009. Het betreft naoorlogse complexen met overwegend doorzonwoningen.
- (4) 'Van Levensduurdenken naar Milieu-Waarde-Analyse', Martin Liebrechts en Haico van Nunen, kennisbank www.Bestaandewoningbouw.nl, 11 december 2009
- (5) 'Een begane grond van rond de 50 m²', Martin Liebrechts en Haico van Nunen, kennisbank www.Bestaandewoningbouw.nl, september 2009
- (6) Zie artikelen:
  - 'Bewonersoordeel: kwaliteitsmaatstaf', M. Liebrechts en H. Kok, Bouw, 22 mei 1992
  - 'Kwaliteit na-oorlogse wijken programmatisch aanpakken', M. Liebrechts, Bouw, 18 december 1992
 Uit deze artikelen blijkt dat 87 procent van de een- en tweepersoonshuishoudens en 67 procent tevreden is over de afmeting van de woning (woninggrootte) Verder blijkt uit deze betreffende onderzoeken dat als minder dan 30 procent van de huishoudens ontevreden is, er nog geen sprake is van een structureel probleem. Als het meer wordt, dan is het verstandig om maatregelen te nemen. Vandaar dat bij de overschrijding van de 30 procent dit aangegeeld wordt met een omslagpunt
- (7) 'Op zoek naar ruimtelijkheid', S. Arts en M. Liebrechts, Renovatie nr. 6/2008.